

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

عنوان:

روش شناسی تفسیر المراغی

استاد راهنما:

دکتر محمد علی تجری

نگارنده:

روح الله موحد نیا

بهار ۱۳۹۳

تقدیم

این مجموعه را تقدیم می‌کنم به آستان مقدس حضرت معصومه (سلام الله علیها) که در کنار آستانش زندگی کرده و نگارش این مجموعه را به پایان رساندم و تقدیم به مادر خوبی‌ها، یاس ارغوانی رسول، آن بی‌نشانه‌ای که خدا را نشانه است: حضرت فاطمه‌ی زهرا (سلام الله علیها) و امیدوارم که مقبول آستانشان افتد.

هر دم ای ماه

به ضریح بی‌نشانت

بسته است دخیل قلب من با هر آه

عمریست تپش‌های دلم می‌گوید:

« یا فاطمه اشفعی لنا عند الله... »

تشکر و قدردانی

با تقدیر و تشکر فراوان از استاد دلسوز و توانا، جناب آقای دکتر محمد علی تجری که راهنمایی بنده را در انجام این تحقیق بر عهده گرفته و با سعه‌ی صدر به سؤالات اینجانب پاسخ داده‌اند و خداوند را شاکرم که توانستم از محضر ایشان درس‌ها بیاموزم.

با تقدیر و درود فراوان خدمت پدر و مادر بسیار عزیز، دلسوز و فداکارم که پیوسته جرعه نوش جام تعلیم و تربیت، فضیلت و انسانیت آن‌ها بوده‌ام و چراغ وجودشان همواره روشنگر راه من در سختی‌ها و مشکلات بوده‌است.

با تشکر فراوان از همسر مهربانم که تایپ متن این مجموعه را تقبل نموده و همواره با وجود سختی‌های زندگی از یاری اینجانب دریغ نورزیده‌اند.
با سپاس بی دریغ خدمت دوستان گران مایه‌ام که مرا صمیمانه و مشفقانه یاری داده‌اند.

چکیده

این تحقیق به بررسی مبانی، روش و گرایش تفسیری تفسیر المراغی می‌پردازد. مؤلف این تفسیر، احمد مصطفی بن محمد بن عبدالمنعم المراغی است که از شاگردان مکتب تفسیری محمد عبده و متأثر از اوست. بررسی مبانی، روش و گرایش تفسیری هر مفسر، موجب شناخت نقاط ضعف و قوت تفسیر اوست و می‌تواند همچون چراغی در پیش روی آیندگان قرار گیرد تا در رسیدن به معارف والای این کتاب مقدس گام‌های بهتری برداشته شود. مراغی در این تفسیر با مبانی ذیل به تفسیر پرداخته است: حجیت ظواهر کتاب، عدم حجیت خبر واحد در تفسیر، عدم تحریف قرآن، تناسب آیات و سوره، جامعیت قرآن و ممنوعیت تفسیر به رأی. البته وی در برخی موارد در مقام عمل، به مبانی خود ملتزم نبوده است. روش‌های به کار رفته در تفسیر آیات در این تفسیر عبارت است از: روش قرآن به قرآن، روش قرآن به روایت، روش عقلی و روش علمی. مفسر تلاش نموده از اسرائیلیات در تفسیر پرهیز نماید و در زمینه‌ی اسباب نزول از ذکر مواردی که در بردارنده‌ی فضایل اهل بیت (ع) بوده خودداری کرده است. گرایش غالب مفسر در این تفسیر، گرایش اجتماعی است و از ضعف‌های این تفسیر تأثیر پذیری از افکار وهابیت از جمله تشکیک در احادیث مهدویت و نیز تفسیر حس گرایانه از برخی آیات مشتمل بر امور خارق العاده است.

کلید واژه: مبانی تفسیری، روش‌های تفسیری، گرایش تفسیری، تفسیر المراغی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول
۳	کلیات
۴	۱-۱- طرح کلی تحقیق
۴	۱-۱-۱- بیان مسأله
۵	۱-۱-۲- سؤالات تحقیق
۵	الف: سؤال اصلی
۵	ب: سؤالات فرعی
۵	۱-۱-۳- فرضیه‌های تحقیق
۶	۱-۱-۴- پیشینه تحقیق
۶	۱-۱-۵- ضرورت تحقیق
۶	۱-۱-۶- اهداف تحقیق
۶	۱-۲- معرفی مفسر
۶	۱-۲-۱- زندگینامه
۷	۱-۲-۲- آثار و تألیفات
۷	۱-۲-۳- اساتید و شیوخ
۸	۱-۳- تفسیر مراغی در یک نگاه کلی:
۸	۱-۳-۱- انگیزه مفسر
۹	۱-۳-۲- منابع تفسیر المراغی
۱۰	۱-۳-۳- نحوه چینش مباحث تفسیری

- ۱-۳-۴- بازتاب ویژگیهای المنارد در تفسیر المراغی ۱۰
- ۱-۳-۵- ذکر یک نکته مهم ۱۲
- فصل دوم: ۱۳
- مبانی تفسیری مراغی ۱۳
- ۱-۲- تعاریف ۱۴
- ۱-۱-۲- مبانی چیست؟ ۱۴
- ۲-۱-۲- تفسیر چیست؟ ۱۵
- ۲-۲- مبانی تفسیری ۱۶
- ۱-۲-۲- حجیت ظواهر کتاب ۱۶
- ۱-۱-۲-۲- منکرین حجیت ظواهر ۱۷
- ۲-۱-۲-۲- مراغی و حجیت ظواهر ۱۸
- ۳-۱-۲-۲- نمونه های عینی ۲۰
- ۲-۲-۲- عدم حجیت خبر واحد ۲۲
- ۱-۲-۲-۲- مراغی و حجیت خبر واحد ۲۴
- ۳-۲-۲- عدم تحریف قرآن ۲۷
- ۱-۳-۲-۲- مراغی و عدم تحریف قرآن ۲۹
- ۴-۲-۲- تناسب آیات و سوره ۳۰
- ۱-۴-۲-۲- مراغی و تناسب آیات سوره: ۳۱
- ۲-۴-۲-۲- نمونه هایی از ایجاد ارتباط بین آیات ۳۲
- ۳-۴-۲-۲- تناسب بین سوره از دیدگاه مراغی ۳۵
- ۴-۴-۲-۲- نمونه های ایجاد ارتباط بین سوره ۳۶
- ۵-۲-۲- جامعیت قرآن ۳۷

۳۹ ۲-۲-۵-۱- مراغی و جامعیت قرآن
۴۰ ۲-۲-۶- ممنوعیت تفسیر به رأی
۴۰ ۲-۲-۶-۱- تعریف تفسیر به رأی
۴۱ ۲-۲-۶-۲- مراغی و تفسیر به رأی
۴۲ ۲-۲-۶-۳- نمونه های تفسیر به رأی در تفسیر مراغی
۵۳ فصل سوم
۵۳ روش های تفسیری مراغی
۵۴ مقدمه
۵۶ ۳-۱- روش قرآن به قرآن
۵۸ ۳-۱-۱- روش قرآن به قرآن در تفسیر مراغی
۶۰ ۳-۲- روش تفسیر قرآن به روایت
۶۲ ۳-۲-۱- استفاده از روایات در تفسیر المراغی
۶۵ ۳-۲-۲- روایات اسباب نزول
۶۸ ۳-۲-۲-۱- اسباب النزول در تفسیر مراغی
۶۹ ۳-۲-۲-۱- آیه ولایت
۷۰ ۳-۲-۲-۱- آیات نذر
۷۲ ۳-۲-۲-۳- ایمان ابوطالب
۸۰ ۳-۲-۲-۴- نمونه های دیگر
۸۲ ۳-۲-۳- اسرائیلیات
۸۷ ۳-۲-۳-۱- اسرائیلیات در تفسیر المراغی
۹۶ ۳-۲-۳-۲- تهمت و افترا به شیعه
۱۰۲ ۳-۳- روش تفسیر عقلی

- ۱۰۶-۳-۱- منزلت عقل در تفسیر المراغی ۱۰۶
- ۱۰۷-۳-۲- استفاده از عقل در تفسیر المراغی ۱۰۷
- ۱۰۸-۳-۴- روش تفسیر علمی ۱۰۸
- ۱۰۹-۳-۱- تعریف تفسیر علمی ۱۰۹
- ۱۰۹-۳-۲- موافقان افراطی ۱۰۹
- ۱۱۰-۳-۴- مخالفان تفسیر علمی ۱۱۰
- ۱۱۱-۳-۴- دیدگاه تفصیل ۱۱۱
- ۱۱۲-۳-۴-۵- تفسیر علمی در تفسیر المراغی ۱۱۲
- ۱۱۳-۳-۴-۵-۱- یک نکته لازم ۱۱۳
- ۱۱۶-۳-۴-۵-۲- بیان اسرار تشریح با علم تجربی ۱۱۶
- ۱۲۰- فصل چهارم ۱۲۰
- ۱۲۰- گرایش تفسیری المراغی ۱۲۰
- ۱۲۱- مقدمه ۱۲۱
- ۱۲۴-۴-۱- مباحث اجتماعی در تفسیر المراغی ۱۲۴
- ۱۲۴-۴-۱-۱- اتحاد امت در دیدگاه مراغی ۱۲۴
- ۱۲۵-۴-۱-۲- راهکارهای حفظ وحدت ۱۲۵
- ۱۲۷-۴-۱-۳- اسباب پراکندگی و تفرقه امت ۱۲۷
- ۱۲۷-۴-۱-۴- عصبیت قومی و حربه اروپاییان ۱۲۷
- ۱۲۹-۴-۱-۵- عمل به احکام و رابطه آن با اصلاح جامعه ۱۲۹
- ۱۳۰-۴-۱-۶- فواید صدقات در اصلاح حال مجتمع اسلامی ۱۳۰
- ۱۳۱-۴-۱-۷- امر به معروف و نهی از منکر ۱۳۱
- ۱۳۱-۴-۱-۸- شرایط آمران به معروف و ناهیان از منکر ۱۳۱

- ۱۳۲ ۹-۱-۴- شرایط ساقط شدن این فریضه
- ۱۳۳ ۱۰-۱-۴- مسائل اقتصادی
- ۱۳۳ ۱-۱۰-۱-۴- مصادیق مصرف مال در راه باطل
- ۱۳۴ ۲-۱۰-۱-۴- انواع ربا
- ۱۳۵ ۳-۱۰-۱-۴- شبهه برخی از روشنفکران و جواب مراغی:
- ۱۳۶ ۴-۱۰-۱-۴- اسرار تحریم ربا
- ۱۳۷ ۲-۴- مراغی و دیدگاه های وهابی
- ۱۴۰ ۱-۲-۴- توسل به اولیای خدا
- ۱۴۳ ۲-۲-۴- قسم دادن خداوند به ذات پیامبر
- ۱۴۴ ۳-۲-۴- حق بندگان بر خداوند
- ۱۴۵ ۴-۲-۴- نکوهش طلب حاجت از اموات
- ۱۴۸ ۵-۲-۴- حرمت قسم خوردن به مخلوقات
- ۱۵۱ ۶-۲-۴- حرمت زیارت و ساختن مسجد بر سر قبور
- ۱۵۸ ۳-۴- تضعیف روایات مربوط به حضرت مهدی (ع)
- ۱۶۲ ۱-۳-۴- مهدویت محمد بن عبدالله بن حسن
- ۱۶۳ ۱-۱-۳-۴- بررسی سندی روایات
- ۱۶۶ ۲-۳-۴- مهدویت مهدی عباسی
- ۱۶۸ ۳-۳-۴- مهدویت محمد بن حنفیه
- ۱۶۹ ۴-۳-۴- مهدی از نسل فاطمه
- ۱۶۹ ۱-۴-۳-۴- دلایل روایی
- ۱۷۰ ۲-۴-۳-۴- اعترافات دانشمندان اهل سنت

- ۱۷۱ ۴-۳-۵- عدم نقل حدیث مهدی در صحیحین
- ۱۷۲ ۴-۳-۶- مهدی در سرداب است؟
- ۱۷۳ ۴-۳-۷- عالمان منکر احادیث مهدی
- ۱۷۴ ۴-۳-۸- تضعیف احادیث به جرم تشیع راوی
- ۱۷۷ ۴-۳-۹- عدم ذکر نام مهدی در قرآن
- ۱۷۷ ۴-۳-۱۰- اعتقاد به مهدی عامل فساد و تنازع
- ۱۷۸ ۴-۳-۱۱- اعتقاد به مهدی عامل سستی مسلمانان
- ۱۸۰ نتیجه گیری:
- ۱۸۲ فهرست منابع
- ۱۸۲ ۱. منابع فارسی
- ۱۸۷ ۲. منابع عربی
- ۱۹۴ ۳. مقاله

مقدمه

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ»

«ستایش خدایی را که ما را بدین [راه] هدایت نمود، و اگر خدا ما را رهبری نمی کرد

ما خود هدایت نمی یافتیم»

حمد و سپاس مخصوص آن خدایی است که نعمت زندگی را به انسان ارزانی داشت و از میان خلاق، او را گرامی. آن محبوبی که خلقت را بهانه کرد تا شناخته شود و بندگان را در عالم خاکی قرار داد و از برای آنان پیکی فرستاد تا در سایه‌ی تعالیم آن به مقام «عند ملیک مقتدر» دست یازند. وی را سپاس که مرا در دامن اسلام پروراند و با ولایت محمد (ص) و خاندان پاکش بر بنده‌ی عاصی خود منت نهاد و با عطای توفیق شناخت دینش نعمت را تمام کرد.

قرآن همان پیکی است که از جانب معبود ازلی به سوی خاکیان آمده و از همان ابتدای هبوط بر قلب مهبط آن، در معرض تفسیر و تبیین قرار گرفته است. بدیهی است که اولین مفسر آن می‌بایست همان مصطفای حق باشد که در طول بیست و اندی سال، با وجود مصائب و دشمنی‌ها و آزار و اذیت‌های بندگان، هیچ‌گاه از هدایت آنان دست نکشید تا ندای حق در رسید که: «طه مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى» و بعد از آن جناب، تفسیر این پیک آسمانی یا به دست کسانی انجام می‌شد که از نفس قدسی آن حضرت بهره‌ها گرفته و با آن حضرت انس بیشتری داشتند. یا به دست عده‌ای افلاکی خاک نشین که پیامبر آن‌ها را هم‌سنگ قرآن دانسته بود. و بعد از این دوران، زمانی رسید که هم می‌بایست تفسیر قرآن پا به پای قرون و اعصار، راهنما و پاسخگو باشد و هم این وظیفه، بر طوق عالمانی افتاد که از دو دسته‌ی مذکور نبودند. مسلماً تفسیر این کتاب مقدس با وضعیت موجود کاری بس خطیر است؛ چرا که فهم صحیح و عمیق این کتاب در ابعاد مختلف، می‌بایست در پرتو رعایت ضوابط و دارا بودن شرایط باشد. فهم قرآن گرچه امری است همگانی و قرآن نیز همه‌ی انسان‌ها را به تفکر و تدبر در مضامین خود فراخوانده است؛ اما نباید از این نکته غفلت ورزید که اگر همین فهم قرآن تحت معیارها و موازینی نباشد به تحریف این کتاب مقدس (البته تحریف معنوی) می‌انجامد در اهمیت این امر همین بس که صرف نظر از

نسبت دادن معنای به دست آمده از آیه (در تفسیر) به خداوند، فرض بر این است که فرآورده‌های این علم در جامعه‌ی اسلامی به کار گرفته می‌شود و زمانی اهمیت این علم بیشتر جلوه می‌کند که بدانیم بیشتر انحرافات و انشعابات به وجود آمده در بین مسلمانان، ناشی از تفسیر نادرست این کتاب عزیز است؛ لذا دانشمندان اسلامی است می‌بایست تفاسیر ارائه شده از این کتاب مقدس را تحت نظارت و بررسی قرار داده و نگذارند که مضامین این کتاب، دست مایه‌ی هوای نفس عده‌ای قرار گیرد تا به واسطه‌ی آن عقاید خود را به قرآن تحمیل کنند.

ما در این تحقیق برآن شدیم تا در حد توان و بضاعت علمی خود، این وظیفه را انجام داده و یکی از تفاسیر ارائه شده از این کتاب را مورد بررسی و نقد قرار دهیم و خدا را شاکریم که ما را در این مرحله از زندگانی یاری فرمود.

«والحمد لله رب العالمین»

فصل اول

کلیات

طرح کلی تحقیق
زندگی نامه‌ی مفسر

۱-۱- طرح کلی تحقیق

۱-۱-۱- بیان مسأله

از آنجا که قرآن کتاب زندگی و در بردارنده‌ی سعادت بشر و نقشه‌ی راه رسیدن به معبود است؛ لذا فهم بهتر آن موجب هموار شدن این راه و دوری از گمراهی در زندگی است و در طول تاریخ تلاش‌هایی با عنوان «تفسیر» جهت فهم این کتاب انجام شده است که صرف نظر از تفسیر ارائه شده از معصومین-که قرآن در خانه‌ی آن‌ها نازل شده است، هرکدام از تفاسیر دارای نقاط قوت و ضعف می‌باشند.

یکی از راه‌هایی که می‌تواند ما را با نقاط قوت و ضعف تفاسیر، آشنا و در جهت فهم بهتر کتاب خدا یاری نماید؛ آشنایی با مبانی و روش‌های تفسیری مفسران است. در این میان یکی از تفاسیر خوشخوان عصر ما تفسیر المراغی است. این تفسیر به قلم احمد بن مصطفی مراغی است؛ که نویسنده‌ی آن از شاگردان امام محمد عبده-صاحب مکتب تفسیری المنار- و برادر محمد مصطفی المراغی- رئیس وقت دانشگاه الازهر- است و از مهم‌ترین تفاسیر مصری به ویژه در زمینه‌ی دیدگاه‌های اجتماعی است. در بیان اهمیت و جایگاه این تفسیر همین بس که مورد استفاده و ارجاع مفسران بزرگ شیعه از جمله علامه طباطبایی. (تفسیر المیزان، ذیل آیه‌ی ۷ طارق) و آیت الله مکارم شیرازی (تفسیر نمونه، ذیل آیه‌ی ۵۲ شوری) قرار گرفته است؛ و خلاصه اینکه این تفسیر در بیان آیه دارای فهم آسان و قابل دسترس است و مقصود آن آشکار، و متناسب با نیاز خواننده‌ی است که در فهم آیات قرآن متوسط و میانه است و این تفسیر مردم را به آنچه که مناسب این زمان است از جمله نیازهای تربیتی و هدایتی رهنمون می‌شود.^۱

۱. سید محمد علی ایازی، المفسرون حیاتهم و منهجهم، چاپ اول، تهران، وزارت ارشاد، ۱۳۷۳ ش، ص ۳۴۳.

مقصود ما از روش‌شناسی این تفسیر که عنوان تحقیق نامیده شده است، بررسی مبانی تفسیری، روش‌های مورد استفاده مفسر در استخراج معارف و گرایش غالب وی که در سرتاسر تفسیر به دنبال آن است می‌باشد.

۱-۱-۲- سؤالات تحقیق

اهمّ سؤالات این تحقیق عبارت است از:

الف: سؤال اصلی

(۱) مبانی و روش و گرایش تفسیری مراغی در تفسیر المراغی چیست؟

ب: سؤالات فرعی

(۲) منابع و ابزارهای مورد استفاده‌ی مراغی در تفسیر آیات چیست؟

(۳) دیدگاه مصطفی مراغی نسبت به تفسیر علمی چیست؟

(۴) موضع مفسر نسبت به اسرائیلیات چگونه است؟

(۵) موضع مراغی نسبت به روایات اسباب النزول چگونه است؟

۱-۱-۳- فرضیه‌های تحقیق

(۱) به نظر می‌رسد حجیت ظواهر، تناسب آیات و سور قرآن و عدم تحریف، از مبانی تفسیری مراغی باشد و با روش اجتهادی، عقلی و روایی و همپنین با گرایش اجتماعی به تفسیر پرداخته است.

(۲) ایشان در تفسیر آیات عمدتاً از آیات قرآن، احادیث پیامبر اکرم (ص)، صحابه و عقل استفاده کرده است.

(۳) ایشان تفصیل در تفسیر علمی را نمی‌پذیرد و معتقد است که انسان را از مقاصد عالی قرآن دور می‌کند؛ اما در حدّ نیاز به بیان حقایق علمی عصر جدید می‌پردازد.

(۴) مراغی از روایات اسرائیلی شدیداً پرهیز داشته و در صورت نیاز با توجه به دلایل عقلی و نقلی به نقد آن پرداخته است.

(۵) احمد مصطفی مراغی در مواردی به ذکر اسباب النزول پرداخته است و از ذکر اسبابی که در مورد اهل بیت (ع) است خودداری کرده است.

۱-۱-۴- پیشینه تحقیق

بر اساس جستجوی به عمل آمده و کسب اطلاع از منابع مختلف درباره‌ی روش تفسیری مراغی، تاکنون کتاب، پایان نامه و تحقیقی صورت نگرفته است، به جز مقاله‌ی «هدفمندی سوره‌های قرآن در تفسیر المراغی، چاپ شده در فصلنامه پژوهش‌های قرآنی از محمد بهرامی».

۱-۱-۵- ضرورت تحقیق

از آنجا که روش‌هایی که مفسران جهت فهم و تفسیر آیات قرآن به کار گرفته‌اند دارای نقاط ضعف و قوت می‌باشد، آگاه شدن از این مسائل موجب تقویت عرصه‌ی تفسیر نویسی و همچون چراغی در پیش روی قرآن پژوهان و پژوهشگران است.

۱-۱-۶- اهداف تحقیق

- ۱) آشنایی با مبانی و روش تفسیری مراغی.
- ۲) نقدی بر دیدگاه‌های مراغی در مورد شیعه.
- ۳) ارتقاء روش‌های تفسیری با بررسی روش تفسیری همراه با بیان نقاط قوت و ضعف.

۱-۲- معرفی مفسر

۱-۲-۱- زندگینامه

شیخ احمد مصطفی بن محمد بن عبدالمنعم مراغی (۱۳۰۰-۱۳۷۱ ق) در مراغه از توابع جرجا در مصر به دنیا آمد و در قاهره به تحصیل دانش پرداخت. در سال ۱۹۰۹م از دارالعلوم فارغ التحصیل شد. آن‌گاه در همان‌جا عهده دار تدریس علوم شرعی گردید و مسئولیت نظارت بر برخی از مدارس را نیز بر عهده‌ی وی نهادند. پس از آن در دانشکده‌ی غوردون در خارطوم به استادی علوم عربی و شریعت اسلامی تعیین شد. نوشته‌اند؛ وی در کودکی از هوشی سرشار برخوردار بود. مراغی در علم و عمل به شریعت اسلامی عشق و

علاقه‌ی خاصی داشت و در طول زندگی برای اعتلا و دفاع از حقانیت آن از هیچ تلاشی دریغ نورزید. وی در نهایت در قاهره درگذشت.^۱

۱-۲-۲- آثار و تألیفات

برخی از آثار و تألیفات مراغی عبارتند از:

۱- الاولیاء و المحجورون.

۲- بحث فی وجوب ترجمه القرآن الکریم.

۳- بحوث فی التشريع الاسلامی و اسانید قانون الزواج.

۴- تفسیر جزء تبارک.

۵- تفسیر مراغی.

۶- الزمالة الانسانیة.

۷- مباحث لغویة بلاغیة^۲

۸- الحسبه فی الاسلام.

۹- الوجیز فی اصول الفقه

۱۰- علوم البلاغہ.

۱۱- بحوث و آراء فی علوم البلاغہ.

۱۲- الدیانہ والاخلاق.^۳

۱-۲-۳- اساتید و شیوخ

مراغی در طول زندگانی خود از محضر اساتیدی بهره‌ها برده است که عبارتند از: الاستاذ الامام محمد عبده، محمد بخیت المطیعی و واحد الرفاعی الفیومی.^۴ از میان اساتید نامبرده، استاد بارز وی را می‌توان محمد عبده نامید. تأثیر پذیری مراغی از محمد عبده در تفسیر، بسیار بیشتر از دیگر اساتید بوده است به گونه‌ای که در جای جای تفسیر از وی یاد می‌کند

۱. بهاء الدین خرمشاهی، دانشنامه‌ی قرآن، چاپ اول، تهران، انتشارات ناهید- انتشارات دوستان، ۱۳۷۷، ج ۲،

ص ۲۰۲۵ و ۲۰۲۶.

۲. محمد بهرامی، هدفمندی سوره‌ها در تفسیر المراغی، پژوهش‌های قرآنی، شماره ۵۷، بهار سال ۱۳۸۸، ص ۵۱.

۳. سید محمد علی ایازی، المفسرون حیاتهم و منهجهم، ص ۳۵۸.

۴. همان.

و به آراء تفسیری وی نظر دارد و از وی به عنوان «الاستاذ الامام» یاد می‌کند^۱ شخص دیگری که مراغی در تفسیر از او متأثر بوده است، همان رشید رضا-صاحب تفسیر المنار- است. وی در مسائل بسیاری به نظریات رشید رضا نظر داشته است و شاید نتیجه‌ی چنین تأثیرپذیری، عدول و انحراف از روش و مکتب استاد عبده بوده است که مکتب اصلاحی وی را به وهاب‌گری نزدیک ساختند. از جمله مباحثی که مراغی متأثر از رشید رضاست تشکیک در احادیث مهدویت، است که در این تحقیق به دلایل وی پاسخ داده خواهد شد.

۱-۳- تفسیر مراغی در یک نگاه کلی:

در این بخش به معرفی اجمالی تفسیر المراغی می‌پردازیم:

۱-۳-۱- انگیزه مفسر

این تفسیر به زبان عربی در ۳۰ جزء و ده مجلد و به روش ترتیبی نوشته شده و در بردارنده‌ی تفسیر تمامی آیات قرآن است. مراغی در ابتدای مقدمه‌ی تفسیر، بیان می‌کند که مدتی در تحیر بوده و از خود می‌پرسیده است که چه تفسیری در کوتاه‌ترین زمان، فایده‌ی بیشتری برای خوانندگان دارد؟ زیرا تفاسیر، پر از اصطلاحات و فنونی شده است که مانعی در مقابل خوانندگان برای فهم تفسیر است و پر از قصه‌هایی است که از صحت به دور است. وی پس از بر شمردن برخی از عیوب تفاسیر می‌نویسد: «از این رهگذر نیاز شدید به نوشتن تفسیری را احساس کردیم که در اسلوب و روش چیدمانش متناسب با نیاز مردم زمان ما باشد و مانند درختی میوه‌هایش در دسترس و در بردارنده‌ی چیزی باشد که نفس انسان با آن آرام گیرد؛ مثلاً اینکه دارای تحقیقی علمی باشد که بر حجت و برهان تکیه زده باشد و تجربه و آزمایش آن را تأیید کند و علاوه بر آراء مؤلفش، در بردارنده‌ی آراء اهل ذکر در فنون مختلف باشد؛ که به واسطه‌ی آن قرآن روشن شود به شرط اینکه آن رأی علمی را علم در عصر ما ثابت کرده باشد؛ و در این تفسیر روایاتی را که صحیح نیست و مفسران در کتب خود آن‌ها را ثبت کرده‌اند و انهدام و از خداوند خواهانم که ما را با راهنمایی توفیق دهد و بر راه میانه هدایت کند.^۲

۱. احمد بن مصطفی مراغی تفسیر المراغی، بیجا، داراحیاء التراث العربی، بیروت، بیتا، ج ۳۰، ص ۲۱۹.

۲. همان، ج ۱، ص ۳ و ۴.

۱-۳-۲- منابع تفسیر المراغی

احمد مصطفی مراغی در مقدمه‌ای که بر تفسیر خود می‌نویسد، منابعی را که از آنها

در تفسیر خود بهره گرفته، ذکر کرده است که عبارتند از:

- (۱) تفسیر اَبی جعفر محمد بن جریر طبری.
- (۲) تفسیر الکشاف عن حقائق التنزیل. از جار الله زمخشری.
- (۳) حاشیة شرف الدین حسن بن محمد طیبی بر کشاف.
- (۴) أنوار التنزیل قاضی ناصر الدین عبد الله بن عمر بیضاوی
- (۵) تفسیر حسین بن محمد معروف به راغب اصفهانی.
- (۶) تفسیر البسیط إمام اَبی الحسن واحدی نیشابوری.
- (۷) التفسیر الکبیر مفاتیح الغیب إمام فخر الدین الرازی.
- (۸) تفسیر حسین بن مسعود بغوی.
- (۹) غرائب القرآن نظام الدین حسن بن محمد قمی.
- (۱۰) تفسیر حافظ عماد الدین اَبو الفداء إسماعیل بن کثیر قرشی دمشقی
- (۱۱) البحر المحیط اَثیر الدین اَبو حیان محمد بن یوسف أندلسی.
- (۱۲) نظم الدرر فی تناسب الآی و السور برهان الدین اِبراهیم بن عمر البقاعی.
- (۱۳) تفسیر اَبو مسلم اصفهانی.
- (۱۴) تفسیر قاضی اَبو بکر باقلانی.
- (۱۵) تفسیر خطیب الشربینی بالسراج المنیر.
- (۱۶) روح المعانی علامة آلوسی.
- (۱۷) تفسیر المنار سید محمد رشید رضا که از دروس محمد عبده اخذ شده است.
- (۱۸) تفسیر الجواهر طنطاوی جوهری.
- (۱۹) سیرة ابن هشام.
- (۲۰) شرح علامة ابن حجر بر بخاری.
- (۲۱) شرح علامه عینی بر بخاری.
- (۲۲) لسان العرب ابن منظور.